

Kierkegaard a Nietzsche - rebelové existencialismu: Je Bůh mrtev?

V tomto příspěvku bych ráda nastínila, jak vnímají Boha dva otcové existencialismu - dánský filozof Søren Kierkegaard a německý filozof Friedrich Nietzsche. Oba přistupovali k této otázce odlišně.

Možná si říkáte, proč by vás to mělo zajímat, ale to, jestli vnímáme existenci Boha nebo ne, má zásadní vliv na to, jak nahlížíme na svůj život, svobodu a s ní spojenou odpovědnost. A já věřím, že ať v této otázce člověk zaujme jakýkoliv postoj, je důležité, že je tento postoj vědomý.

Pojďme si nejdřív o těchto dvou výrazných osobnostech existenciální filozofie něco povědět. Filozofie se po staletí rozvíjela na univerzitách, kde by právem mohla působit jako věda o něčem, co není zrovna praktické a užitečné. Zároveň ale byla filozofie brána mimo akademickou půdu také jako životní postoj - a právě zde Nietzsche a Kierkegaard vynikali.

Oba byli povahou individualisté, rebelové a měli společné to, že nacházeli zalíbení v tom, že rádi vyváděli druhé z rovnováhy. „S oběma to muselo být po několika hodinách k nevydržení,“ píše Sarah Bakewell ve své knize *V existenciální kavárně*. Měli ale zásadní vliv na pozdější vývoj existencialismu.

BŮH JAKO LÉKA NA EXISTENCIÁLNÍ NEJISTOTU

Jean-Paul Sartre, otec francouzského existencialismu, byl Kierkegaardovým dílem (a samozřejmě nejen jím) výrazně ovlivněn. Oba dva se shodli v tom, že existovat (nebo být člověkem) znamená sám sebe neustále utvářet svými rozhodnutími - a že tato nutnost volby je zdrojem neustálé úzkosti. Kierkegaard ji nazval závratí ze svobody a domníval se, že lékem je udělat krok do neznáma a absurdity a odevzdat se Bohu.

Sám Kierkegaard toto téma odevzdání se rozebral ve své knize *Bázeň a chvění* na příběhu Abraháma, kterého Bůh požádal, aby obětoval svého syna Izáka. Pro Kierkegaarda to bylo ztělesněním tzv. „skoku víry“ - chvíle, kdy člověk musí opustit bezpečí obecně platných lidských zákonů a morálky (kde je vražda syna nepřípustná) a vstoupit do naprostého, absurdního vztahu s Bohem. Víra zde ale není o odstranění úzkosti, je to způsob, jak ji unést.

S tím, že je tu něco transcendentálního, co nás převyšuje ale Sartre i Simone de Beauvoir (král a královna francouzského moderního existencialismu) nesouhlasí. Oba byli zarytými ateisty. Byli mnohem více v souladu s Friedrichem Nietzsche.

Nietzsche byl rebel a potíživista. S oblibou mířil na náboženská a filozofická dogmata. Věřil, že pokud se podíváme na podstatu toho, co tato dogmata znamenají, a pochopíme-li, jak vznikla, můžeme nahlédnout jasněji za závoj iluze a vést plnější, vědomější a smysluplnější život.

BŮH JE MRTEV

Podle Nietzscheho je Bůh mrtev.

Přiznám se, že mám pobavený úsměv na rtech, když mám před očima proroka Zarathustru z nejspíše nejslavnější Nietzscheho knihy. Tak pravil Zarathustra, jak sestupuje z hory. Zarathustra strávil na vrcholku hory mnoho let, žil tam v tichu se zvířaty a rozjímal nad životem. V jednu chvíli jeho pohár moudrosti doslova přetekl a on z hory sestoupil, kolem krku měl omotaného hada a nad hlavou mu lítal orel.

Vždycky si představím, že jsem člověk žijící v té době, ctím církve, žiji podle jejich morálních pravidel, modlím se k Bohu a pak potkám v lese zarostlého Zarathustru se svými zvířaty, hlásajícího jeho slavné „Bůh je mrtvý“. Asi bych se na něj dívala jako na zjevení a obávala se o jeho duševní zdraví. Zarathustra by ale na mě nejspíš nedbal, vyšel by z lesa a pokračoval na tržiště, kam šel hlásat lidu své myšlenky o tom, že žádný Bůh neexistuje.

To, že je Bůh mrtvý, podle Nietzscheho znamená, že člověk musí vzít svůj osud do vlastních rukou, přestat vzhlížet k Bohu jako ke spasiteli, který vyřeší tíhu nejistoty a nesnesitelnost lidské existence, a začít tvořit smysl tady a teď na zemi.

Takový člověk, který se odvážně postaví povaze své existence a převezme odpovědnost za své volby, je podle Nietzscheho nadčlověk (Übermensch). Tento pojem pak zneužili nacisté, přestože původní idea je od té nacistické na míle vzdálená.

RIGIDNÍ ORGANIZAČNÍ STRUKTURY PROTO RADIKÁLNÍ SVOBODĚ A OSOBNÍ ODPOVĚDNOSTI

Přijde mi zajímavé, že často, když se objeví tyto myšlenky o svobodě a odpovědnosti člověka, má tendenci zasáhnout nějaká instituce - církev či režim - a tvrdě proti tomu zbrojit. Například Sartre i de Beauvoir byli dlouho na církevním seznamu zakázané literatury. Nebo Václav Havel, který měl k existencialismu velmi blízko (byl ovlivněn Heideggerovou fenomenologií či myšlenkami Jana Patočky), byl rovněž zakázán komunistickým režimem.

Přijde mi, jako by tyto rigidní organizační struktury považovaly za hrozbu vnitřní svobodu a osobní odpovědnost jedince. Instituce snižují nejistotu. Čím více prostoru ponechávají individuální interpretaci, tím obtížněji udržují svou soudržnost. Není proto překvapivé, že

často reagují s nedůvěrou na filozofie zdůrazňující radikální osobní svobodu. A mám za to, že oprávněně. Pokud totiž člověk nesklouzne k depresi nihilismu, znamená osvobození lidské mysli konec poslušnosti a zhroutení monopolu na pravdu a smysl, které tyto instituce ztělesňují.

BUSINESS ROUNDTABLE X RADA INVESTORŮ

Podobné napětí mezi řádem a svobodou nenajdeme jen v politice nebo náboženství. Objevuje se také v moderním managementu a správě korporací. Zajímavý rozpor můžeme vidět také v byznysu ve sporu Business Roundtable - sdružení generálních ředitelů největších firem, které prohlásilo, že účelem korporace už nadále nemůže být jen zájem investorů, ale zájem všech zúčastněných stran.

Na druhé straně stojí Rada investorů jako strážkyně řádu, která se na popud prohlášení Business Roundtable důrazně ozvala a zatáhla ruční brzdu, jakmile se existenciální hledání smyslu v korporacích podle ní vymklo kontrole a svobodná volba ředitelů začala ohrožovat kvartální výsledky.

STRACH Z VLASTNÍ SVOBODY

Jak tedy můžeme vidět u Nietzscheho, Sartra či Havla, svoboda spojená s osobní odpovědností je pro jakýkoliv pevný systém hrozbou. Tento boj probíhá v nás samotných, v náboženství, politice i v ekonomii. Proč se tedy lidé a systémy tolik brání?

Erich Fromm ve svém slavném díle Útěk před svobodou popsal, že být skutečně svobodný a nést odpovědnost za vlastní život znamená, že neexistuje nikdo, na koho lze svést vinu, když se věci nepovedou. Tato svoboda je jednoduše děsivá, proto ji mnoho lidí raději dobrovolně vymění za jistotu, strukturu a pohodlí, ať už v podobě pevného světonázoru, církevního dogmatu, ideologie nebo hodnot korporace napsaných na nástěnce.

STRACH ZE SVOBODY DRUHÝCH

Je tu ale také naprosto přirozený strach ze svoody - a z nezodpovědnosti druhých. Zatímco Nietzscheho nadčlověk nebo existencialisté spoléhají na to, že zralý člověk unese tíhu odpovědnosti a pozvedne se k vyšší morálce bez vnějších berliček, realita může být jiná.

Bez pevných pravidel, institucí a dohledu hrozí, že svoboda sklouzne v anarchii, egoismus nebo destruktivní nihilismus.

Zmiňovaná Rada investorů netlačí na pilu jen ze zlé vůle, ale proto, že kapitál a trhy vyžadují předvídatelnost. Svoboda a hledání vyššího smyslu jsou nepředvídatelné, což ohrožuje stabilitu systému, který se dotýká stejně nás všech.

ZÁVĚREM

Otázka, zda je Bůh mrtvý, nebo není, tak nakonec není jen filozofickou rozpravou ze zaprášených koutů knihovny. Je to výzva k tomu, jak svobodně (a odpovědně) chceme žít, podnikat a vést lidi.

At' už se vydáme cestou Søreny Kierkegaarda a v momentech existenciální závratě uděláme krok vstříc spiritualitě, anebo se vzepřeme po vzoru Friedricha Nietzscheho a vezmeme tvorbu smyslu plně na svá vlastní bedra, jedno zůstává neměnné: opravdový život začíná tam, kde jsme si ho vědomi. Protože jen tam, kde jsme vědomi, můžeme být svobodní a můžeme zde zaujmout vůči věcem svůj postoj.

Strach ze svobody, který v sobě nosíme, i tlaky institucí, jež se ji snaží zkrotit, jsou přirozenou součástí našeho života (existence). Tíha našich voleb je sice děsivá, ale právě v ní se rodí naše lidskost jako odvaha tvořit vlastní hodnoty navzdory všem nejistotám světa.

A to je pro mě osobně až "božsky" tvůrčí.